

Yayın Geliş Tarihi: 14.04.2025

Yayına Kabul Tarihi: 15.09.2025

Online Yayın Tarihi: 15.03.2026

<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1676276>

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 28, Sayı: 1, Yıl: 2026, Sayfa: 381-401

E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

ANTİK DÖNEM HAYAT AĞACI: KÜLTÜRLER ARASI BİR İNANIŞIN İZİNDE

*Tuğçe KOCAEL**

Öz¹

İnsanlar kutsallık kavramına verdiği değer doğrultusunda arınma ve yeniden doğuşun bir simgesi olarak "hayat ağacını" benimsemiş, onu kutsal bir varlık olarak kişileştirerek ona manevi bir kimlik kazandırmıştır. Bu makale, "hayat ağacı" inancının çeşitli dönemlerdeki arkeolojik verilerin üzerindeki etkilerini ve yansımalarını analiz etmektedir. Bu çalışmada hayat ağacı motifinin veya kültürünün niteliği ile bu olguyu belgeleyen arkeolojik ve sanatsal veriler incelenmekte; ayrıca motifin sanattaki uygulama alanlarındaki yansımaları değerlendirilerek ele alınmaktadır. Kutsallık kavramı, tarihi dönem ve uygarlıklar boyunca insanların inanç sisteminde her zaman yerini almış, inançlar çerçevesinde ağaca anlam ve değer vermişlerdir. Medeniyetler boyunca hayat ağacı, kutsal bir motif olarak kabul edilmiş ve insan yaşamında önemli bir yer tutan din olgusu ile bağlantılı olarak ölümsüzlüğün ve yeniden doğuşun sembolü sayılmıştır. Çalışmanın amacı, hayat ağacı motifinin ikonografik açıdan incelenmesiyle birlikte arkeolojik veriler ışığında sosyal birikimlerle nasıl şekillendiğini ele almaktır. Ayrıca dinsel bir sembol olarak hayat ağacının başta Asur ve Hitit olmak üzere farklı uygarlıkların sanatsal anlayışlarına nasıl yansıdığı analiz edilecektir. Hayat ağacı, sanatının farklı alanlarında yaygın olarak kullanılan bir sembol olmayı sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hayat Ağacı, Yeniden Yaşam, Uygarlıklar, Sanat, Kutsallık.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 7. Sürüm):

Kocael, T. (2026). Antik dönem hayat ağacı: kültürler arası bir inanişin izinde. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28 (1), 381-401.

*Doktora Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0001-5874-334X, tugcekocael001@gmail.com

¹Bu makale etik kurul onayı gerektirmemektedir.

THE ANCIENT TREE OF LIFE: ON THE TRACK OF AN INTERCULTURAL BELIEF

Abstract

People have adopted the 'tree of life' as a symbol of purification and rebirth in line with the value they attach to the concept of sacredness, and have given it a spiritual identity by personifying it as a sacred being. This article analyses the effects and reflections of the belief in the 'tree of life' on archaeological data from various periods. In this study, the nature of the tree of life motif or cult and the archaeological and artistic data documenting this phenomenon are examined; in addition, the reflections of the motif in the fields of application in art are evaluated and discussed. The concept of sacredness has always taken its place in the belief system of people throughout historical periods and civilisations, and they have given meaning and value to the tree within the framework of beliefs. Throughout civilisations, the tree of life has been regarded as a sacred motif and a symbol of immortality and rebirth in connection with the phenomenon of religion, which has an important place in human life. The aim of the study is to examine how the tree of life motif was shaped by social accumulation in the light of archaeological data together with an iconographic analysis. In addition, it will be analysed how the tree of life as a religious symbol is reflected in the artistic conceptions of different civilisations, especially Assyrian and Hittite. The tree of life continues to be a widely used symbol in different fields of art.

Keywords: Tree of Life, Re-life, Civilizations, Art, Divinity.

GİRİŞ

İnsanlık varoluşundan itibaren kutsal kabul edebileceği bir varlığa inanma ve ona bağlılık gösterme ihtiyacı duymuştur. Bu ihtiyaç, zamanla çeşitli dini ritüellerin ve sembollerin ortaya çıkmasına neden olmuş; kültürler de bu çerçevede, tanrılara ya da doğaüstü varlıklara duyulan saygının ifadesi olarak şekillenmiştir. Bu doğrultuda, doğadaki dağ, ağaç ve su gibi unsurları kutsal kabul edilerek birer kültür öğesine dönüşmüştür. İnanç sistemleri çerçevesinde anlam kazanan pek çok motif, aynı zamanda farklı kavramların taşıyıcısı olarak işlev görmüştür. Eski Mısır'da kökeni *symbolon* terimine dayanan sembol kavramı, duyguların ve düşüncelerin bir araya getirilmesini ifade eder niteliktedir. Bu semboller aracılığıyla bireylerin tanrılarla iletişim kurduğuna inanıldığı görülmektedir (Eliade, 2003, s. 424). Semboller arasında önemli bir yer tutan hayat ağacı, birçok mucizeyi gerçekleştiren bir bitkidir. Antik dönemlerden itibaren neredeyse tüm uygarlıkların ortak belleğinde yer edinmiş olan hayat ağacı, ölüm ve yaşam döngüsü içerisindeki anlamıyla toplumların ortak belleğinde önemli bir yer bulmuştur. Ağacın verimliliği ve mevsimsel döngüsü onu sonsuz yaşamın bir sembolü haline getirmiştir. Hayat ağacının kış mevsiminde kuruyup solması, bahar aylarında ise yeniden yeşererek canlanması, doğadaki döngüsel yenilenmenin ve yaşamın sürekliliğinin simgesel bir ifadesi olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, hayat ağacı motifi yalnızca dekoratif bir unsur değil; aynı zamanda derin sembolik anlamlar taşıyan kültürel bir simge niteliğindedir.

Sümerlerden itibaren gelişim gösteren bu motif, Babil, Asur, Mısır, Hitit, Geç Hitit ve Frig gibi Eski Yakın Doğu ve Anadolu uygarlıkları tarafından benimsenmiş ve yaygın biçimde kullanılmıştır. Hayat ağacı, yaşamın devamlılığı, doğanın döngüsellığı ve evrensel düzen gibi kavramlarla ilişkilendirilmiş; böylece sanatın farklı alanlarında, yalnızca estetik değil, aynı zamanda ideolojik ve kozmolojik bir anlam da taşımıştır. Seramikten mobilyaya, mimariden dokumaya kadar uzanan geniş bir uygulama alanına sahip olan hayat ağacı motifi, çok katmanlı sembolik yapısı sayesinde tarih boyunca kültürel önemini korumuş ve farklı toplumlarda anlamını yitirmeden varlığını sürdürebilmiştir. Makalenin amacı, Anadolu’da yaygın olarak görülen hayat ağacı motifini tanıtmak ve bu motifin farklı dönem ve kültürlerde taşıdığı sembolik anlamları terminolojik bir çerçevede ele almaktır. Bu bağlamda, hayat ağacı betiminin tarihsel süreçte kazandığı dinsel ve sembolik anlamlar incelenecek, farklı medeniyetlerde kutsallıkla özdeşleştirilmiş olan bu motifin, sanatsal ifadesi ve kültle bağlantılı işlevleri değerlendirilecektir. Hayat ağacının medeniyetler arası ortak bir kültürel unsur olarak taşıdığı anlamlar karşılaştırmalı olarak ele alınacak, farklı inanç sistemlerinde kazandığı simgesel değer çok yönlü biçimde yorumlanacaktır.

Mezopotamya Sanatında Hayat Ağacının Görsel Temsili

“Hayat Ağacı” motifi denildiğinde özellikle Sümer ve Asur kabartma sanatındaki örnekler ön plana çıkmaktadır. Ancak bu motifin bilinen en eski örneklerinden biri Kahramanmaraş’taki Domuztepe Höyüğü’nde bulunan ve hayat ağacı betimi içeren bir seramik üzerinde görülmektedir (Fig. 1). Hayat ağacı motifi Neolitik Dönemden itibaren karşımıza çıkan bitkisel bir semboldür. Domuztepe’ de Ölüm Çukuru’nun birkaç metre doğusunda bulunan çanak-çömlekler arasında bu motife rastlanmıştır. Formda yer alan sahnenin tam ortasında diken yapraklı bir ağaç durmaktadır. Ev yapıları olduğu düşünülen basit mimari çizimlerin tam ortasında, çam ağacını andıran bir figür yer almakta olup; bu ağacın özel bir anlam taşıdığı anlaşılmaktadır (Tekin, 2017, s. 48-49). İlk kez Geç Neolitik Döneme tarihlenen bir çömlek üzerine ağacın işlenmiş olması motifin kökeni hakkında bize önemli bilgiler sunmaktadır.

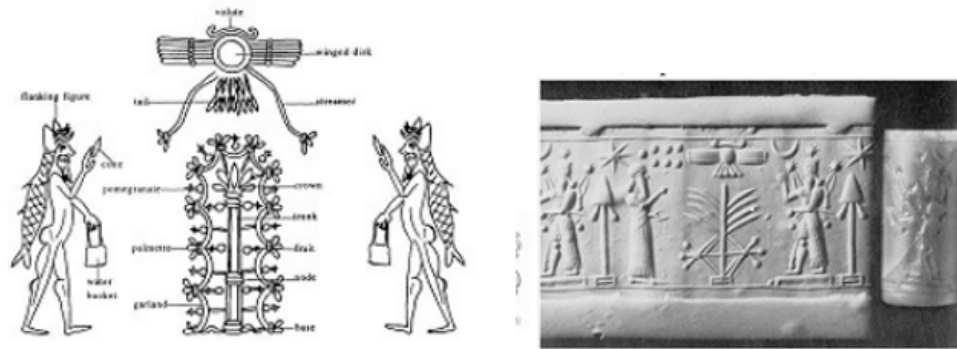
Figür 1: Domuztepe Höyüğü'nde hayat ağacı motifi (Campbell, 2014, s.50, Fig.2.6.)

Hayat ağacı, yaratılışın ve doğumun sembolü olarak kabul edilmiştir. MÖ 6. binlere tarihlenen Çatalhöyük buluntularında, tanrıçanın göbeğinden bir bitki dalının ortaya çıkması (Ateş, 2000, s. 140), ağacın doğurganlık ve üretkenlik ile ilişkilendirilmesini göstermektedir. Bu durum, ağacın içinde barındırdığı kutsallığın tarih boyunca vurgulandığına dair önemli bir örnek teşkil etmektedir. Farklı coğrafi bölgeler ve kültürel dönüşümlere rağmen, hayat ağacı motifinin kutsallığının muhafaza edilerek kullanımının süreklilik arz ettiği görülmektedir. Tarihsel süreç içerisinde çeşitli siyasi yapıların ve inanç sistemlerinin etkisi altında şekillenen topluluklar, tanrısal bir varlığın mevcudiyetine inanmış; bu bağlamda arınma, yeniden doğuş ve kozmik düzenin sembolü olarak ağacı kutsal bir unsur olarak değerlendirmişlerdir (Öztürk Ateş, 2012, s. 12). Söz konusu yaklaşım doğrultusunda, ağaç yalnızca doğal bir varlık olmaktan öteye geçerek kişileştirilmiş, sembolik bir kimlik kazanmıştır.

Hayat ağacı inancı çok eski ve köklü bir inançtır. Sümerlerde, iki hayvan arasında yer alan bitki motifi, yaşam ve ölüm arasındaki sürekli döngüyü ifade etmektedir (Belli, 1982, s. 241). Mitolojik metinlerde hayat ağacı birçok efsaneye konu edilmiştir. Sümerlilerde Yaratılış Efsanesinde Bereket Tanrısı Dumuzzi hayat ağacı ile özdeşleştirilmiştir. Dumuzzi toprağı dölleyerek tohumlara hayat vermiş ve böylece bitkilerin yeşermesiyle baharın başlangıcını sağlamıştır. Onun toprağı döllemesiyle doğaya canlılık, verimlilik, bolluk gelmiştir. Bu sahnenin temelini Hurri kökenli olmasının yanı sıra, Hitit ve Asur mühürlerinde de bu sahneler görülmektedir (Öz, 2018, s. 215). Sümer tanrısı Dumuzzi bitkilerin tanrısı olarak ağaç ile birlikte sembolize edilir. Ağaç hayat ağacı olarak adlandırılır ve bütün

dönemlerde bu adla anılır. Sümerlerde üzerlerinde ağaç betimlemelerinin yer aldığı silindirik mühürler dini içerikli betimlemelerdir. Bu mühürler üzerindeki sahnelerde İnanna ile bağlantılar kurularak hayvan ve ağacın birlikteliği çok kullanılan bir bezeme olmuştur. Sümerlilerde hayat ağacı en çok dinsel sahnelerde betimlenmiş ve tanrıların yanında tasvir edilmiştir. Bu durum, hayat ağacının taşıdığı önemin yanı sıra toplumun dini inancının köklü bir parçası olduğunu da göstermektedir (Köroğlu, 1996, s. 69).

Asur sanatında da hayat ağacının çok zengin bir kullanımı vardır. Asurlularda hayat ağacı insanlarla tanrılar arasında aracı konumdadır. Sarayın duvarlarında, odalarda ve tapınaklarda sıklıkla bu motifin kullanılıyor olması hayat ağacının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Asur mühürlerinde hayat ağacı betimlemelerine sıkça rastlanmaktadır. Mitanni kültürüne göre “gökyüzünü destekleyen direk” olarak adlandırılan bu motif, stilize edilmiş formuyla mühürlerde yer almış ve en yaygın bezeme öğelerinden biri haline gelmiştir. Ayrıca Asurluların inanç sisteminde MÖ 2. binyılda görülen örneklerde hayat ağacının Asur’un tanrı sembolü olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Asurlularda ölüm ve hayat kavramlarının yanı sıra, yeniden doğuşun tanrılarla ilişkilendirildiği, hayat ağacı-tanrı ikilisine yer verilerek Asur’da tanrıyı sembolize eden bir olgu olarak gösterilmiştir (Moortgat, 1949, p. 28-30). Kralla ilişkilendirilerek bir yaratıcıyı simgeleyen hayat ağacı, evrenin yaratıcısı ve kutsal bir obje ile tasvir edilmiştir (Sheikhi, et al. 2017, p. 74). Kralın simgesi haline gelen ağaç, mühürlerde ve saray duvarlarında kralı temsilen betimleniyordu (Arslan, 2014, s. 67). Asur’da hayat ağacı yaratıcı, koruyucu, tanrının temsilcisi olarak anlamlandırılmıştır. Assurnasirpal II’ in “Sonsuzluk Sarayı” olarak bilinen Yeni Saray’ın duvarlarını süsleyen kabartmalarda stilize edilmiş bir ağaç motifi yer almaktadır. Bu kabartmalarda özellikle yedi yapraklı bir palmye biçiminde tasvir edilen stilize ağaçlar dikkat çekmektedir (Franklin, 2021, p. 77). Ayrıca Nimrud’daki saray odasının duvar kabartmasında güneş kursunun altında Kral Assurnasirpal kutsal ağacın yanında betimlenmiştir (Köse, 2008, s. 98). Nimrud’da Salmanassar Kapısı’ndaki panelde, hayat ağacı palmet şeklinde, kanatlı bir diskin altında yer almakta ve bu motife krallar ile cinler tarafından tasvir edilen figürler eşlik etmektedir (Köroğlu, 1996, s. 77). Asur hayat ağaçlarının genellikle taçlı bir gövdesi vardır. Üzerinde palmye yaprakları, çam kozalakları veya nar ile süslü örneklerde, genellikle ağacın her iki etrafında hayvanlar, insanlar ya da mitolojik canlılar antitetik duruş dediğimiz birbirlerine bakar şekilde tasvir edilmektedirler. Yenileyici yaşam gücünü simgesel olarak ifade etme bağlamında kullanılan ve çoğunlukla kanatlı diskler ile tanrılarla ilişkilendirilen Asur kutsal ağaç imgeleri üzerinde, doğrudan Mısır etkilerinin varlığını kabul etmek gerekmektedir. Nitekim Yakın Doğu’daki kutsal ağaç tasvirleri de, Mısır örneklerinde olduğu gibi, sıklıkla güneş motifiyle (kanatlı disk) birlikte betimlenmiştir (Andrew McDonald, 2028, p. 15).

Figür 2: Asur silindir mühür üzerinde hayat ağacı motifi (Öz, 2018, s.281, Res. 3)

Silindir mühür örneklerinde hayat ağacı merkezde durmaktadır. Hayat ağacı, tılsım görevi görmektedir. Ağaç, bolluk ve doğurganlıkla ilişkilendirilmiştir (Fig. 2). Balık bedenlerine sahip tanrılar ellerinde ritüel kapları tutarak genellikle haya ağacının etrafında görülmektedir. Bu figürler, balık adam motifine dayanan bir sembolizmle bağlantılıdır ve açık çiçekli ağaç motifi, bereket ve doğurganlığın, yeniden doğuşun sembolü olarak kabul edilmiştir (Sheikhi, et al., 2017, p. 75; Green, 1983, p. 92). Asur sanatında, ağaç şematik çizgilerle, çiçeklerini açmış şekilde çok sık tasvir edilmiştir. Tanrı ile tasvir edilen ağaç, genellikle tanrının gövdesinden çıkan dallarla da betimlenmiştir (James, 1966, p. 42). Asur sanatında, silindir mühürlerin yanı sıra, bugün İran Müzesi'nde sergilenen bir kolye plakasında da önemli bir örnek bulunmaktadır (Fig. 3). Bu kolye plakasında panellere ayrılmış bölümlerde yer alan koç, sfenks ve boğa adam figürleri, dikkat çekici bir biçimde Mezopotamya kökenini yansıtmaktadır. Ayrıca bu panelde kutsal ağacın tasviri de yer almaktadır.

Figür 3: Asur altın kolye plaka üzerinde hayat ağacı motifi (Morandini, 2012, s. 521, Fig.14)

Asur kabartmalarında sık olarak karşımıza çıkan Apkallu, kutsal ağaç ile betimlenen önemli figürlerdir. Tanrı Enki ile akraba olan, Akad kültürünü de yansıtan kartal başlı, kanatlı Apkallu, kötü güçlerle savaşmak için tasvir edilmekteydi (Sheikhi, et al., 2017, p. 78). Tanrının ağaç ile yapılan tasvirlerine bakıldığında tanrının gücü ile ilişkili olarak ağaç ile betimlenmiş olması şaşırtıcı değildir.

Mısır Sanatında Hayat Ağacının Görsel Temsili

Mısır sanatında hayat ağacı motifi, tanrılarla kurulan sembolik ilişki bağlamında önemli bir yer tutar. Bu motif, sadece doğayla değil aynı zamanda kutsal varlıklarla da güçlü bir bağ kuran sembolik bir araç olarak değerlendirilmiştir. Tanrıların, bazı sahnelerde hayat ağacının dallarında oturur biçimde betimlenmesi, ağacın kutsiyetini ve tanrılarla olan ilişkisini açıkça yansıtır (Sarıkcıoğlu, 2002, s. 37). Nitekim Tanrıça Hathor'un, kutsal kabul ettiği bir ağacın köklerine elindeki kutsal suyu dökerken tasvir edildiği kabartma bu ilişkinin ritüel boyutunu ortaya koyan dikkat çekici bir örnektir (Çiftçi, 2010, s. 30). Bu bağlamda, Mısır'daki hayat ağacı anlayışı hem ölümsüzlük hem de yeniden doğuş kavramlarıyla bütünleşmiş; tanrı figürleriyle birlikte ele alınarak çeşitli ikonografik kompozisyonlarda yer almıştır. Antik Mısır inancına göre krallar, Osiris'in oğlu Horus'un dünyevi tezahürleri olarak kabul edilmiş ve böylece ilahi düzenin sürdürücüsü sayılmışlardır; bu anlayış doğrultusunda, bazı ikonografik sahnelerde kralın Osiris ve Horus ile olan sembolik bağları üzerinden Kutsal Ağaç ile ilişkilendirildiği görülmektedir (Balogh, 2020, p. 64). *Nymphaea nouchalii* türü lotus çiçeği, gök mavisi taç yaprakları ve altın sarısı yumurtalığıyla güneşi andıran görünümü sayesinde hayat ağacı kavramını somutlaştırmış; ayrıca açılıp kapanan döngüsel hareketiyle yaşamın sürekliliğini sembolize etmiştir (McDonald, 2002, p. 122). Sıklıkla tanrıların, elinden kutsal su sunulan sahnelerle çevrili bu betimlemeler, hayat ağacının ritüel ve dini işlevini yansıtan güçlü görsel anlatımlardır (Çevik, 1999, s. 353).

Antik Mısır arkeolojik buluntuları ve ikonografik tasvirlerinde sıklıkla karşılaşılan ağaç türleri arasında Nil akasyası, Pers ağacı, çınar (*Ficus sycomorus*), ılgın (*Tamarix*), palmiye ve hurma ağacı gibi türler öne çıkmaktadır. Bu ağaçlar, yalnızca doğal çevrenin bir parçası olmakla kalmamış, aynı zamanda Mısır kozmolojisi, dini inanç sistemi ve ölümler kültüründe önemli simgesel anlamlar taşımıştır. Özellikle çınar ağacı, Antik Mısır mitolojisinde yaşamı sürdüren ve ölüme karşı koruyucu bir unsur olarak öne çıkmakta; Nut, Hathor ve İsis gibi önemli tanrıçalarla ilişkilendirilerek kutsal bir sembole dönüşmektedir. Bu bağlamda çınar hem maddi hem de manevi düzlemde "hayat veren ağaç" imgesinin en güçlü temsilcilerinden biri olarak değerlendirilmekte ve çok sayıda stellerde ve metinsel kaynaklarda bu işleviyle tasvir edilmektedir (Osborne, 2014, s. 117).

Anadolu Sanatında Hayat Ağacının Görsel Temsili

Hititler, Anadolu'ya geldiklerinde çok tanrılı inanç sistemlerine bağlı bir toplum olarak çeşitli dini ritüeller gerçekleştirmişlerdir. Bu ritüeller, hem korunma amacıyla hem de tanrıların isteklerini yerine getirmek için yapılmaktaydı. Hititler ritüellerinde objeler kullanmışlardır ve ağaçların özel niteliklere sahip olduklarına inanarak onları kutsal kabul etmişlerdir. Bu inanç doğrultusunda, ağaçlar kutsal varlıklar olarak kabul edilmiş ve çeşitli ritüel uygulamalarda sembolik nesneler olarak kullanılmıştır. Özellikle tanrılara adak sunma, doğum ve cenaze törenleriyle arınma ritüellerinde ağaçlar önemli bir unsur olarak kullanılmıştır. Hititlere ait yazılı metinlerde GIS olarak geçen ağaçlar dini inançları sisteminde kutsal sayılıyordu.

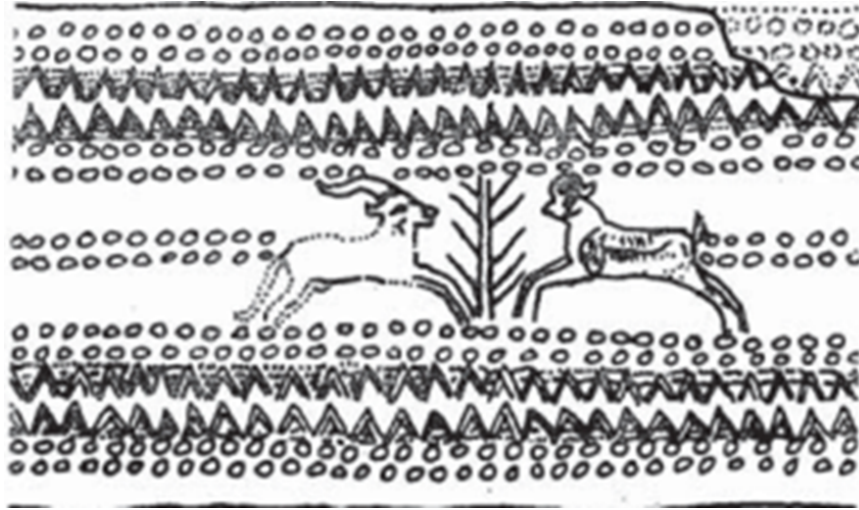
Hititler suyun tanrılar tarafından gönderildiğine inandıkları gibi, ağaçların da tanrılar tarafından dikildiğine inanıyorlardı. Onlar için ağaç, sonsuzluk ve ölümsüzlüğün bir simgesi olarak kabul ediliyordu (Eliade, 2003, s. 170).

Hitit inanç sisteminde kutsal ağaç, yaratılış, gençlik ve ölümsüzlükle ilişkilendirilmiş önemli bir simgesel unsurdur (Öztekin, 2008, s. 27-32). Bu bağlamda üzüm doğurganlığın, nar ağacı bereketin ve doğumun sembolü olarak değerlendirilmiş; zeytin ağacı ise hem doğum ritüellerinde hem de büyü uygulamalarında işlevsel bir rol üstlenmiştir (Ertem, 1987, s. 67). Sakçağözü Kabartması gibi örneklerde görüldüğü üzere, stilize edilmiş hayat ağacı tasvirlerinin Hititlerce kutsal kabul edildiği anlaşılmaktadır. Hitit kültüründe özel bir yere sahip olan sedir ağacı, yalnızca kutsallık atfedilen bir bitki değil, aynı zamanda tanrısal bir varlık olarak da düşünülmüştür. Mursili dönemine ait ritüel metinlerde, Arinna'nın Güneş Tanrıçası adına gerçekleştirilen törensel bir uygulamada tanrıçaya ithafen sedir ağacı yakıldığı belirtilmektedir (Turgut, 2019, s. 24). Ayrıca, dini festivallerde görev alan memurların kullandığı kapların sedir ağacından yapılması (Ünal, 2007, s. 112; Ertem, 1987, s. 82) ve söz konusu ağacın doğum ritüellerinde tıbbi amaçlarla kullanılması (Kılıç & Başol, 2015, s. 34), sedir ağacının Hitit dini ve gündelik yaşamındaki çok yönlü işlevine işaret etmektedir.

Hitit metinlerinde zeytin ve sedir ağaçlarının özellikle çağırma ritüellerinde kullanıldığına dair ifadeler rastlanmaktadır. Örneğin bir ritüel betimlemesinde, “Ekmeğin üzerinde bir sedir ağacı tutturulur ve sedir ağacının önüne kırmızı yün bağlanır...” şeklinde bir ifade yer almaktadır (Kılıç & Başol, 2015, s. 36). Bu metinlerde zeytin ağacına *ZERTUM* veya *ZE-IR-TUM* biçiminde atıfta bulunulmuştur. MÖ 2. binyılda Asur sanatında önemli bir yer tutan hayat ağacı inancı, MÖ 1. binyılda Geç Hitit sanatını da etkilemiş; bu etkinin somut örneklerinden biri, Kargamış'ta ele geçen bir orthostat üzerinde yer alan hayat ağacı tasviridir. Söz konusu sahnede hayat ağacının her iki yanında boğaların betimlenmesi Asur sanatıyla benzerlik gösterirken; çevresinde yer alan Mezopotamya kökenli ikonografik öğelerin neredeyse birebir biçimde aktarılmış olması, Hitit sanatının Asur mirasını benimsediğini ve özgün bir biçimde yeniden yorumladığını ortaya koymaktadır (Gürcüm & Kaleli, 2020, s. 457).

Hitit inanç sisteminde, kutsal ağaç ile güneş diski arasında ritüel bir bağılık olduğu anlaşılmaktadır. Hitit repertuarına ait levhalarda, kutsal ağacın hem tanrılarla hem de güneş sembolleriyle birlikte betimlenmiş olması, bu ilişkinin ikonografik olarak da temsil edildiğini kanıtlar niteliktedir (Michaux & Colombot, 2008, p. 341). Bu ikonografik anlatımlar yalnızca Hititlerle sınırlı kalmamış; Sümerlerde olduğu gibi, sonraki dönemlerde Asur, Urartu ve Frigler gibi büyük uygarlıklarda da benzer kompozisyonlar ve sanat anlayışları benimsenmiştir (Köroğlu, 1996, s. 82). Özellikle Hitit sanatında tanrı, kral ve hayat ağacı arasındaki sembolik üçleme, yalnızca duvar kabartmalarında değil, aynı zamanda ritüel kaplar arasında yer alan hayvan biçimli *rython*'lar üzerinde de ifade edilmiştir.

Urartu sanatında da hayat ağacı sevilerek kullanılan bir olgu olmuştur. Sümer ve Asur sanatında görülen ikonografinin benzeri Urartu sanatında da görülmektedir. Urartu sanatında hayat ağacı, Sümer, Babil, Asur medeniyetlerine göre daha zengin ve özgün bir içerik taşımaktadır. Urartu sanatında “Hayat Ağacı” motifi hem estetik bir bezeme ögesi olarak benimsenmiş hem de koruyucu bir anlam taşımıştır. Bunun yanı sıra motifin özellikle dinsel bir anlam taşıdığı da azımsanmayacak bir şekilde görülmektedir. Urartulara özgü bir karakteristik motif olarak, bir testi üzerinde mızrak uçlu tasvir edilen hayat ağacı motifi bu anlamı pekiştirmiştir (Belli, 1982, s. 239). Urartu sanatında, tıpkı Hitit sanatında olduğu gibi hayat ağacının etrafında antitetik duran keçiler, tanrılar ya da kral-tanrı figürleri yer almaktadır (Fig. 4). Urartuların inandıkları baş tanrı Haldi ve kutsal hayvanı kabul edilen boğası ile birlikte biçimsel olarak betimlenmiş hayat ağacıyla Altıntepe duvar resminde karşılaşmak mümkündür (Özgüç, 1966, s. 17). Özellikle Altıntepe’deki sarayın duvarlarında yer alan resimler üzerinde antitetik duran hayvanlar arasında hayat ağacı betimine yer verilmesi dikkat çekicidir. Urartu tapınaklarında betimlenen hayat ağacı hem tapınağın kutsallığını hem de yaşamın sürekliliğini simgelemektedir (Belli, 1982, s. 242). Urartular, hayat ağacını yalnızca kutsal bir figür olarak görmekle kalmayıp, aynı zamanda onun koruyucu niteliklerine de inanmış ve bu nedenle motif, askeri malzemelerin süslenmesinde de kullanılmıştır (Çevik, 1999, s. 338). Urartu kültüründe hayat ağacı, Haldi tanrısının simgesi olmasının yanı sıra, ordunun tanrısal güçlerini temsil eden bir koruyuculuk sembolü işlevi görmüştür.

Figür 4: Urartu sanatında hayat ağacı motifi (Belli, 1982, s. 242, Res.4)

Böylece Urartu’da yaygın bir gelenek olarak karşılaşılan hayat ağacı inancı, bütün sanat dallarında tasvir edilişiyle de kendisini açıkça ifade etmektedir. Urartu sanatında tanrısallık simgesinin kattığı kutsallık ve koruyuculuk özelliği, bolluk ve bereketin artmasını sağlayan bir inanç varlığı olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Hayat ağacını koruyan birçok bekçi hayvanların bulunduğu inanılmakta olup, kabartma ve rölyeflerdeki tasvirler bu inancı desteklemektedir. Karmir-Blur mührü üzerindeki kurban sahnesi bu duruma örnek teşkil etmektedir. Mühürde üzerinde ateş bulunan bir altın önünde keçi, boynuzlu bir başlık takmış bir figür ve krater tarzı bir kap formunun yanı sıra, yarım ay altında stilize edilmiş bir ağaç tasvir edilmiştir. Ağacı, bir din görevlisi olduğu düşünülen bir erkek taşımaktadır (Gökce, 2017, s. 32) (Fig. 5). Din görevlilerinin resmi görevleri tam olarak bilinmemekle birlikte, ritüellerde hayat ağacını taşımalarının kesin nedeni de belirli değildir. Ancak Urartu tapınım sahnelerinde erkeklerin ağaç ile ilgili bir görevi olduğu gözlemlenmekte olup, bu durum Urartularda ağacın önemli bir yere sahip olduğu kanıtlar niteliktedir.

Figür 5: Karmir-Blur'dan mührü baskısı üzerinde hayat ağacı motifi (Gökce, 2017, s. 48, Çiz.9)

Belli, Urartu sanatında gerek şematik gerekse doğal formlarıyla tasvir edilen hayat ağacı motifinin yaygın olarak tercih edilen bir unsur olduğunu ve ikonografik açıdan Sümer ve Asur sanatındaki benzer motiflerle paralellik gösterdiğini savunmaktadır (Belli, 1982, s. 240). Hayat ağacı, Urartu sanatında yenilenmeyi, ölümden sonraki yaşamın sürekliliğini ve ölümsüzlüğü simgeleyen dinsel bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Urartu sanatında kutsal ağacı sembolize eden sopa ya da direklerin yanı sıra, tomurcukların damla formunda betimlendiği görülmektedir. Bu tasvirler, yalnızca duvar resimleri ve levhalarda değil, aynı zamanda önemli arkeolojik buluntular arasında yer alan mühürler üzerinde de karşımıza çıkmaktadır. Mühürler üzerindeki kutsal ağaç tomurcuklarının tasviri, Urartu sanatında ağaca atfedilen kutsallık kavramını pekiştirmektedir. Bu durum, kutsalın konumunu daha iyi anlamamıza ve Urartu inanç sistemindeki rolünü daha net şekilde değerlendirmemize olanak sağlamaktadır (Batmaz, 2013, s. 73) (Fig. 6).

Figür 6: Altintepe’de Urartu duvar resminde hayat ağacı motifi (Tarontsi, 2024, s. 55, Pic.28).

Friglerin öteki dünya inancı ve hayatın yenilenebilir olduğuna dair inanç ağacın mevsimsel döngüsünün bir simgesi olarak görmelerine neden olmuştur. Bu bağlamda ilkbaharda doğduğuna inanılan Attis, Friglerde kutsal hayat ağacı ile ilişkilendirilmiştir (Hans-Kellner, 1977, p. 483). Ayrıca Attis’e atfedilen bu kutsal hayat ağacı, tanrıça Kybele’nin kutsal hayvanları olan aslanlar ile tasvir edilmiştir. Aynı Sümerlerde Tammuz ve Dumuzzi, Urartularda ise Haldi ile ilişkilendirilen hayat ağacı, kutsal kabul edilen hayvanlarla birlikte betimlenmiştir. Bu tasvirler, farklı kültürlerde hayat ağacı ile tanrılar arasında güçlü bir bağın varlığını göstermektedir. Ayrıca bu inanç sistemlerinde ağaç kavramı, tanrısallık ve kutsallık çerçevesinde önemli bir yere sahiptir (Frankfort, 1989, p. 66). Ağaç, ölüm ve yaşamın simgesidir. Ağaç, kendine özgü özelliklerini bünyesinde barındıran kutsal ve tapınım ögesidir. Yaratıcı kavramı ile yaratıcıdan ortaya çıkan doğal varlıkların sembolleşerek sanatsal yaratımlara konu edildiği bilinmektedir. Her medeniyetin sahip olduğu kültürel unsurların sanata yansımaları doğrultusunda kutsal hayat ağacı sahnesinin de benzer şekilde tasvir edildiği görülmektedir. Bu bağlamda kutsal ağaç sahnesi, genellikle iki antitetik hayvan arasında stilize edilmiş bir obje olarak betimlenmiştir.

Frig sanatının önemli bir bölümünü oluşturan seramikler üzerinde hayat ağacı betimlemelerine rastlanmaktadır (Akurgal, 1993, Lev. 60a). Özellikle Gordion seramikleri üzerinde stilize edilmiş ağaç ve dağ keçileri tasvirleri dikkat çekici bir kompozisyon oluşturmaktadır (Özkaya, 1995, Lev. 37a). Bu tür betimlemeler

seramik sanatında benzer tasvirlerin yer aldığını göstermektedir. Gordion ve Pazarlı’ da yapılan arkeolojik kazılar sırasında kabartmalar üzerinde hayat ağacı motifinin işlendiği belirtilmiştir. Bu kabartmalar, hayat ağacının Frig sanatında önemli bir sembol olarak kullanıldığını kanıtlamaktadır. Hayat ağacı Friglerin dini ve mitolojik inançlarıyla ilişkili olarak sanatsal kompozisyonlarda sıkça yer bulmuştur. Gordion ve Pazarlı örneklerinde tespit edilen hayat ağacı sahnelerinde iki keçi arasında stilize edilmiş kutsal ağaç motifinin bulunması, sanatın sembolik ve kültürel derinliğini gözler önüne sermektedir. Bu tür betimlemeler, dönemin inanç sistemini ve sanat anlayışının ne denli zengin olduğunu ortaya koymaktadır (Özkaya, 1996, s. 11) (Fig. 7).

Figür 7: Frig sanatında terracotta üzerinde hayat ağacı motifi (Gürcüm & Kaleli, 2020, s. 459, Fig.10-11)

Yunan Sanatında Hayat Ağacı Motifi Tasvirleri

Antik Yunan sanatında düzenlenmiş koruluklar ya da kutsal bahçelere dair tasvirler, oldukça geç dönemlere kadar nadir görülür. Buna karşın, ağaç figürü, Arkaik Dönem’den itibaren sanatın farklı alanlarında sürekli bir görsel unsur olarak karşımıza çıkar. Ağaç, özellikle peyzajın bir parçası olarak ya da günlük yaşam ve tarımsal faaliyetlere dair sahnelerde sıkça betimlenmiştir. Ancak bu motif yalnızca gündelik yaşamla sınırlı kalmamış, aynı zamanda bir sunak, tanrı ya da kahraman figürüyle birlikte yer alarak dini ve kült sembolizmin bir taşıyıcısı hâline gelmiştir. Bu tür kompozisyonlarda yer alan ağacın gerçekten "kutsal ağaç" olarak mı tasvir edildiği, bağlamsal analizlere bağlıdır. Zira figürün sadece kompozisyonu dengede tutmak için mi yerleştirildiği, yoksa kozmolojik ya da mitolojik bir işlev taşıyıp taşımadığı her zaman net değildir. Yine de bu tür sahnelerin artan sayısı, Antik Yunan düşünce dünyasında ağaçlara atfedilen sembolik değer zamanla daha belirgin hâle geldiğine işaret eder.

Kutsal ağaç motifinin Yunan sanatındaki kökeni, genellikle Yakın Doğu kültürleriyle ilişkilendirilir. Özellikle Mezopotamya, Anadolu ve Levant bölgelerinde gelişen sanat geleneklerinde ağaç, "hayat ağacı" konseptiyle doğrudan

ilişkilendirilmiş ve yaşam, bereket, ölüm ve yeniden doğuş gibi temaların kozmik bir simgesi olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, Yunan sanatında benzer motiflerin ortaya çıkışı, çoğunlukla kültürel etkileşim ve aktarım sonucu olarak değerlendirilmiştir. Ancak Arkaik ve Klasik dönem Yunan sanatına ait ikonografik örneklerin ayrıntılı analizi, bu kutsal ağaç imgelerinin yalnızca Yakın Doğu etkisiyle açıklanamayacağını göstermektedir. Özellikle Miken sanatında görülen erken dönem ağaç tasvirleri, Yunan kültürünün kendi içsel ikonografik geleneklerini geliştirdiğini ve bu geleneklerin Arkaik dönem sanatına etki ettiğini ortaya koyar. Bu nedenle, kutsal ağaç sahnelerinin biçimlenişinde hem dış (Yakın Doğu) hem de içsel (Miken) kaynakların eş zamanlı etkili olduğu bir geçiş sürecinden söz etmek mümkündür (Kourou, 2001, s. 33).

Kutsal ağacın kişileştirilmiş bir temsili olarak değerlendirilebilecek bu ikonografik gelenek, Minos-Miken sanatında da karşımıza çıkar. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, Miken’de bulunmuş olan ve tepesinden çiçekli dallar yükselen kadın figürüyle süslenmiş altın bir iğnedir (Fig. 8). Figür, görkemli duruşu ve ellerini başının üzerinden yükselen dallara doğru uzatışıyla, Büyük Tanrıça’ nın sade ama anlam yüklü bir temsili olarak öne çıkmaktadır.

Yunan sanatında ve mitolojisinde ağaçlar, doğa ile insan arasındaki kutsal bağın simgesi olarak değerlendirilmiş; bu bağlamda ağaçlar, tanrısal varlıkların ya da perilerin evi olarak görülmüştür. Özellikle ağaç perileri (*dryad*lar) ile ilgili inançlara göre, perilerin yaşamı bağlı oldukları ağaçla iç içe geçmiş olup, ağacın ölümü onların da ölümü anlamına gelirdi. Bu inanç, doğanın döngüsellığı ve ölümsüzlük temasıyla ilişkilendirilerek, Yunan mitolojisi ve sanatı içinde sıkça işlenmiştir (Tanyu, 1988, s. 457; Hamilton, 1994, s. 26). Ayrıca, Yunan mitolojisinde her bir tanrıya özgü ağaçlarla kurulmuş sembolik ilişkiler dikkat çeker. Zeus’un meşesi, Athena’nın zeytin ağacı, Apollon’un defnesi ve Artemis’in selvisi hem mitolojik anlatılarda hem de sanatsal temsillerde tanrıların sembolleri hâline gelmiştir. Bu ağaçlar yalnızca doğayla ilişkilendirilen semboller değil, aynı zamanda tanrıların gücünü, alanını ve kutsallığını yansıtan ikonografik öğelerdir.

Fig. 8. Miken’de kadın mezarında bulunan altın iğne üzerinde hayat ağacı motifi (<https://www.journals.uchicago.edu/doi/pdfplus/10.2307/497807>, 191, Fig. 7, Erişim Tarihi: 02.08.2025).

MÖ 6. yüzyılın sonlarında Atina sanatında kutsal ağaç teması yeni ikonografik biçimlerle karşımıza çıkar; ancak "hayat ağacı" ve "çiçekli ağaç" gibi geleneksel figürler zamanla önemini yitirerek sahnelerden silinmiştir. Bu dönemde ağaçlar ya peyzajın bir parçası olarak ya da Minos – Miken geleneğini çağrıştıran sembolik sahnelerde yer almıştır. Sunağın yanındaki palmiye gibi Yakın Doğu kökenli kompozisyonlar Yunan sanatında yaygınlık kazanmış olsa da, benzer sahnelerin Miken sanatında da yer alması, bu ikonografik geleneğin kökenine dair kesin bir belirleme yapılmasını zorlaştırmaktadır (Kourou, 2001, s. 48). Bu bağlamda, zeytin ağacı hem tanrısal simgelerle ilişkilendirilmiş hem de tıpkı günümüzde olduğu gibi Antik Yunan’da barışın sembolü olarak değerlendirilmiştir (Sarıkcıoğlu, 2002, s. 38). Zeytin ağacının kültürel değeri tarih öncesi çağlara kadar uzanırken, mitolojik anlatıya göre bu ağacın ilki Athena’nın Attika halkına armağanı olarak Akropolis kayalığında filizlenmiş (Svana, 2022, p.188); kutsallığı nedeniyle Akropolis’e keçi sokulması dahi yasaklanmıştır (Pausanias, 1.27.2). Doğuda ağaca “kutsallık” verme ve onu tanrısal bir obje olarak görme anlayışı daha yaygınken, Yunan ve Roma kültürlerinde bu anlayışın o kadar etkili olmadığı görülmektedir. Zeus, Apollon gibi tanrıların atribüleri olarak ağaçlar, genellikle mitolojik hikayelerle sınırlıdır. Bu durum, doğu kültürlerindeki ağacın kutsal bir anlam taşımasıyla karşılaştırıldığında daha dar bir anlamda yer almaktadır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Tarih boyunca insanoğlu, varoluşsal anlam arayışında doğanın döngülerini ve gücünü kutsal semboller aracılığıyla ifade etmiştir. Bu semboller arasında en yaygın ve evrensel olanlardan biri, kuşkusuz Hayat Ağacı motifi olmuştur. Toplumların kültürel kimliklerinin oluşumunda kilit rol oynayan bu motif, ait olduğu inanç sistemlerinin gelenekleri içinde derin anlamlar ve işlevler kazanmıştır. Farklı coğrafyalarda çeşitlenerek kutsallaştırılan bu semboller, sanatsal uygulamalara yansıtılarak sanatın gelişimine de büyük katkı sağlamıştır. İnsanlar, kutsal kabul ettikleri nesneleri sanat aracılığıyla somutlaştırmış ve onları birer kült nesnesine dönüştürmüştür.

Varoluştan bu yana kutsal bir unsur olarak kabul edilen ağaç, eski toplumların düşünce dünyasında merkezi bir yer tutmuştur. Kültürlerdeki ağaç sembolizminin temelinde ise "Hayat Ağacı" teması yer almaktadır. Hayat ağacı, toplumların güç ve kutsallık yüklediği en önemli semboldür (Öztekin, 2008, s. 23). Bu yaygın inanç, farklı kültürlerde çeşitli yorumlarla şekillense de çoğunlukla benzer sembollerle ifade edilmiştir. İnsanlar, yaşamın anlamını ve varoluşlarını hayat ağacı ile özdeşleştirmiş, kendileriyle ağaç arasında mistik bir bağ kurarak ağacın bir ruhu olabileceğine inanmıştır. Hayat ağacının sanata yansımalarında benzer özellikler görülmekle birlikte, toplumların inanç ve algılayışlarında farklılıklar bulunmaktadır. Bazı toplumlar onu kutsal bir nesne olarak kabul ederken, bazıları ise tanrısal bir varlık olarak görmüştür.

Hayat ağacı inancı, antik dönem toplumlarının inanç ve düşünce sistemlerinde önemli bir yer tutmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasında birçok faktör etkili olmuştur. Hayat ağacının sanatta, mitolojide ve dinler tarihinde sıkça yer almasının temel sebeplerinden biri, onun doğayla olan güçlü bağıdır. Özellikle mevsimsel döngüler, yaşam, ölüm ve yeniden doğuş kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir. İnsanlar, ağaçların belirli zamanlarda yaprak döküp yeniden yeşermesini gözlemlemiş ve bu döngüyü sonsuzluk ve ölümsüzlükle ilişkilendirmiştir. Antik inançlara göre ağaçlar, tanrılar tarafından yeryüzüne bahşedilmiş kutsal varlıklardır ve bu nedenle kutsal bir değer taşımaktadır. Hayat ağacı gibi bazı ağaçların meyveleri de kutsallık sembolü olmuştur. Örneğin nar ve üzüm gibi kutsal sayılan ağaç meyveleri, doğurganlığın simgesi olarak değerlendirilmiştir. Hayat ağacı motifi, ikonografide tek başına kullanılabildiği gibi, seramikler ve kabartmalar gibi farklı sanat dallarında da zengin bir süsleme unsuru olarak yer almıştır.

İnsanlığın hayat ağacını kutsal kabul etmesi, ona tanrısal özellikler atfedilmesine ve zamanla bir tanrı gibi tapınılan bir varlık haline gelmesine yol açmıştır. Bu geleneğin başta Mezopotamya ve Anadolu inançlarında kök saldığı görülmektedir. Kutsal ağaç inancı, hemen hemen her toplumda önemli bir yer tutmuştur. Ağaç, üç kozmik dünyayı (gök, yer, yeraltı) birbirine bağlayan bir unsur olarak görülmüş, aynı zamanda yaradılışı, gençliği ve ölümsüzlüğü simgelemiştir. Mircea Eliade'ye göre, ölümsüzlük ve yeniden doğuşun kaynağı olan tanrı, ağaç

biçiminde ortaya çıkmış ve insan bu hayat kaynağına geri dönmüştür (Eliade, 2003). Ağaç, dünya ile tanrı arasındaki etkileşimi veya paralelliği simgeleyerek, birçok dini inanışta birliğin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu sembolizm, farklı kültürlerde ortak bir inanç anlayışının temelini oluşturmuştur.

Farklı coğrafyalarda ve dönemlerde yaşamış uygarlıkların inanç sistemlerinde hayat ağacının şekli değişiklik göstermiştir. Ancak bu farklı formlara rağmen genellikle benzer sembolik anlamlar yüklenmiştir. Hayat ağacı, insanların düşünce yapısına bağlı olarak her dönemde farklı betimlemelerle karşımıza çıkmıştır. Gelişim süreci incelendiğinde, sanatta ve ikonografik uygulamalarda şekilsel değişiklikler olsa da kutsal özünün korunduğu gözlemlenmektedir. Hayat ağacı, insanların inançlarını sanata yansıttığı farklı uygulama alanlarında ilk ortaya çıktığı andan itibaren, kültürler arasında ortak bir sembol olarak benzer anlamlarla vücut bulmuştur. Bu sembol, kültürün temel inançlarını ifade etme biçiminde evrensel bir araç haline gelmiştir.

Hayat ağacı, farklı kültürlerde doğurganlık, bereket, ölümsüzlük, yenilenme ve yaşamın sürekliliğinin sembolü olarak kabul edilmiş, aynı zamanda tanrılarla kurulan iletişimin aracı olmuştur. Bu sembolik işlev doğrultusunda ikonografide stilize edilmiş ağaç tasvirleri, bağlama göre farklı anlamlar kazanmakla birlikte, çoğunlukla bereketi, güç ve otoriteyi ya da kutsal alanların varlığını temsil etmektedir (Bauks, 2014, p. 298). Nitekim bazı betimlemelerde tanrılar, ağaçların başında ellerinde kutsal su taşıyan bir bakraç ya da krater ile ağacı beslerken gösterilmiş, bu sahneler onların doğa ile kurdukları ilişkiyi ve yaşamı destekleyen güçlerini simgelemiştir. Coğrafi koşulların etkisiyle hayat ağacı farklı kültürlerde kimi zaman palmiye, selvi ya da çam gibi ağaç türleriyle özdeşleştirilmiş olsa da, bütün bu çeşitliliklerin ortak paydasında ağaçların her yerde “hayat ağacı” olarak kabul edildiği görülmektedir.

Hayat ağacı motifi, başta Sümer, Asur, Urartu, Hitit ve Frig gibi birçok kültürde sevilerek kullanılmıştır. Erken örneklerden olan Asur betimlemeleri akla gelse de Domuztepe Höyüğü'nde Neolitik Dönem'e tarihlenen çanak-çömleklerde de bu motifi yer aldığı görülmektedir. Bu durum, hayat ağacı motifinin farklı dönem ve kültürlerdeki yaygınlığını göstermektedir. Sümerlerde, büyük ana tanrıça İnanna'nın hayat dağıtan kocası Dumuzi'nin simgesi olarak hayat ağacına tapınılmıştır. Asur'da ise, doğum ve ölümden oluşan sonsuz bir döngüyü temsil eden tanrının simgesi olarak kullanılmıştır. Asur'daki hayat ağacı betimlemelerinin Sümer ağaçlarına benzediği görülmektedir. Asur sanatında, silindir mühürler üzerinde hayat ağacı betimlemelerine sıklıkla yer verilmektedir. Bu betimlemeler, hayat ağacının kültürel ve sanatsal önemini vurgulamaktadır. Urartularda ise Asurlularla olan sıkı ilişkiler sonucunda bu motif Urartu sanatında önemli bir öğe olarak karşımıza çıkmaktadır. Friglerde hayat ağacının betimlenişi Attis mitolojisiyle ilişkilendirilmektedir. Erken dönem örneklerinden bu yana tasvir edilen ikonografiye bakıldığında, Dumuzi, Asur, Haldi ve Attis gibi tanrılarla ilişkilendirilerek ortak bir gücü temsil ettiği görülmektedir.

Hayat ağacı; ebedi canlılık, hayat kaynağı, iki yaşam arasındaki bağı kuran, yaradılışın, doğurganlık gücünün, güç ve iktidarın sembolü olmuştur. Antik dönem toplumları, ritüeller aracılığıyla tanrılardan iyilik ve korunma dilerken, kutsal kabul edilen ağaçları ritüellerinin temel unsurlarından biri olarak kullanmıştır. İlk bakışta ağaçlar sanatta yalnızca bir dekoratif öge gibi görünse de, derinlemesine incelendiğinde birçok kültürün ortak bir sembol olarak bulunduğu anlaşılmaktadır. Günümüz modern dünyasında ağaç, hala sembolik anlamlar taşıyan önemli bir simge olarak varlığını sürdürmektedir. Bu durum, ağacın tarihsel süreç içinde evrensel bir anlam kazanarak, farklı kültürlerde benzer bir sembolik rol üstlendiğini göstermektedir. Örneğin, Hititlerde ağaçların arındırıcı özelliklere sahip kutsal bir gücü olduğuna inanılmış ve bu nedenle cenaze törenlerinde kullanıldığına dair metinler bulunmuştur. Antik çağdaki insanlar, ilk korktukları ve inandıkları kavramları ölümsüzleştirmek amacıyla sanat eserlerine işlemiştir. Bu şekilde, kutsallık ve sembolik motifler yaşamlarının bir parçası haline gelmiştir. Sonuç olarak, hayat ağacı tarih boyunca sanatta yaygın olarak kullanılan simgesel bir tema haline gelmiştir.

Ağacın ritmik bir şekilde kendini sürekli yenilemesi, evrenin yenilenme süreciyle uyum içindedir. Bu süreç simgesel olarak, insanın yeniden dirilme yeteneğiyle ilişkilendirilmiştir. Bu sembolizm, insanların kendi hayatlarıyla özdeşleştirilerek sonsuzluk ve yeniden doğuş temalarını yansıtmaktadır. Hayat ağacı tasviri, farklı dillere, kültürlere ve coğrafyalara sahip birçok toplum tarafından benimsenmiştir. Bu tasvir, farklı toplumların inanç sistemlerinde ortak bir paydada buluşmasını sağlayan sembolik bir öge olmuştur. Hayat ağacı, çeşitli sanat alanlarında stilize edilerek değişime uğramış olsa da sevilerek kullanılmaya devam edecektir. Kutsal Ağaç, farklı coğrafi, siyasi ve dini bağlamlara rağmen kültürel süreklilik gösteren merkezi bir ikonografik motif olarak öne çıkmaktadır. Bu sembolün farklı dönem ve toplumlardaki esnek kullanımı, Kutsal ağacın zamansal ve mekânsal olarak yeniden yorumlanabilen çok katmanlı ve dönüştürülebilir doğasını açıkça ortaya koymaktadır.

Yazar Katkı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı: Makale çalışması tek yazarlı olup katkı oranı %100'dür ve herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akurgal, E. (1993). Anadolu Uygarlıkları. Phoenix Yayınları.
- Arslan, S. (2014). Türklerde Ağaç Kültü ve Hayat Ağacı. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 59-71.
- Ateş, M. (2000). Mitolojiler ve semboller. Milenyum Yayınları.
- Balogh, A. L. (2020). The Tree of Life in Ancient Near Eastern Iconography, D. Estes (Ed.), *The tree of life içinde (pp. 32–73)*. Brill.

- Batmaz, A. (2013). A new ceremonial practice at Ayanis Fortress: The Urartian sacred tree ritual on the eastern shore of Lake Van. *Journal of Near Eastern Studies*, 72(1), 65–83.
- Bauks, M. (2014). Sacred trees in the Garden of Eden and their ancient Near Eastern precursors. *Journal of Ancient Judaism*, 3(3), 267–301.
- Belli, O. (1982). Urartularda Hayat Ağacı İnancı. *Anatolian Research*, 8, 237–246.
- Campbell, S., Witcher Kansa, S., Bichener, R., & Lau, H. (2014). Burying things: Practices of cultural disposal at Late Neolithic Domuztepe, Southeast Turkey. In B. W. Porter & A. Boutin (Eds.), *Remembering the dead in the ancient Near East* (pp. 27–60). University Press of Colorado.
- Çevik, N. (2011). Hayat Ağacı'nın Urartu Kült Törenlerindeki Yeri ve Kullanım Biçimi. *Anatolian Research*, 15, 335–367.
- Çifçi, M. K. (2010). *Eski Mısır Dininde Tanrı ve Öte Dünya İnancı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. Kabalcı Yayınları.
- Ertem, H. (1987). *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Frankfort, H. (1989). *The art and architecture of the ancient Orient*. Yale University Press.
- Franklin, N. (2021). The Assyrian stylized tree: A date palm plantation and Assurnasirpal II's stemma. *Ash-sharq*, 5, 77–96.
- Gökce, B. (2017). Urartu Krallığı'nda Din Görevlileri. *Belleten*, 81, 23–42.
- Green, A. (1983). Neo-Assyrian apotropaic figures: Figurines, rituals and monumental art, with special reference to the figurines from the excavations of the British School of Archaeology in Iraq at Nimrud. *Iraq*, 45(1), 87–96.
- Gürcüm, B. H., & Kaleli, D. (2020). Kültür Ekseninde Hayat Ağacı Sembolü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(72), 451–466.
- Hamilton, E. (1994). *Mitologia* (Ü. Tamer, Çev.). Varlık Yayınları.
- Hans-Kellner, J. (1977). Pectorale aus Urartu. *Belleten*, 41(163), 483–486.
- James, E. O. (1966). *The tree of life: An archaeological Study*. Brill. the Netherlands.
- Kılıç, Y., & Başol, S. (2015). Hitit Büyü Metinlerinde Geçen Bazı Otsu Bitkiler,

- Ağaç Türleri ve Ahşap Nesneler. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2(6), 28–58.
- Kourou, N. (2001). The sacred tree in Greek art: Mycenaean versus Near Eastern traditions. In *La questione delle influenze vicino-orientali sulla religione graeca* (pp. 31–54).
- Köroğlu, H. (1996). *Friglerde Hayat Ağacı İnancı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köse, O. E. (2008). *Erzurum Arkeoloji Müzesinde Bulunan Urartu Dönemine Ait Madeni Bilezik ve Pazıbentler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- McDonald, J. A. (2002). Botanical determination of the Middle Eastern tree of life. *Economic Botany*, 56(2), 113–129.
- Michaux-Colombot, D. (2008). The royal Hittite title My Sun and the winged sun disk. 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri* içinde (pp. 329–354). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Moortgat, A. (1949). *Tammuz, Der Unsterblichkeitsglaube in der Altorientalischen Bildkunst*. De Gruyter. Germany.
- Morandini, F. (2012). Leoni-Capri: Qualche annotazione sulla stele felsinea n. 82. *Il Bestiario Fantastico Di Età Orientalizzante Nella Penisola Italiana* içinde (ss. 505–521). Tangram Edizioni Scientifiche.
- Osborne, W. R. (2014). The Tree of Life in Ancient Egypt and the Book of Proverbs. *Journal of Ancient Near Eastern Religions*, 14, 114-139.
- Öz, C. (2018). Kültürel Süreklilik Bağlamında Antikçağdan Günümüze Kutsal Ağaç veya Hayat Ağacı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(56), 213-223.
- Özgüç, T. (1966). *Altıntepe I: Mimarlık Anıtları ve Duvar Resimleri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkaya, V. (1995). *İ.Ö. Erken Birinci Binde Frig Boyalı Seramiği*. Erzurum.
- Özkaya, V. (1996). Frig Mimari Kaplama Levhaları Işığında Attis ve Hayat Ağacı. *Arkeoloji ve Sanat*, (74), 3-11.
- Öztekin, S. (2008). *Dinlerde Hayat Ağacı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Öztürk Ateş, Ş. (2012). *Yakındoğu Demirçağ Uygarlıklarında Hayat Ağacı İnancı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıkcıoğlu, E. (2002). *Din Fenomenolojisi*. Sdü Yayınları.
- Sheikhi, M., Nobari, A. H., Tavoosi, M., & SamghAbadi, R. S. (2017). The impact of Neo-Assyrian art on Mannaeen societies of western and north western Iran. *The International Journal of Humanities*, 24(4), 69–86.
- Svana, I. (2022). Sacred Trees And Plants In Ancient Greek Religion. *Pratiques Cultuelles Et Dynamiques Religieuses Entre Le Pont-Euxin Et La Mer Égée Dans L'Antiquité Actes De La session organisée dans le cadre du XIIe Congrès international d'études sud-est européennes* (Bucarest, 2-6 septembre 2019). 183-192.
- Tanyu, H. (1988). *Ağaç*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Tarontsi, S. (2024). Hurrian Tree of Life As Historical-Originational Foundation for Meaningful Symbol of Urartian Sacred Tree. *ARURAT Scientific Academy of Armenian, Caucasian, Asia Minor, Anatolian and Near Eastern Studies*. 4-60.
- Tekin, H. (2017). Domuztepe’de Hayat Ağacı Bezekli Kaplar. *Aktüel Arkeoloji*, (60), 48–49.
- Turgut, M. (2019). The Using of Trees in Hittite Rituals. *International Journal of Agriculture, Forestry and Life Science*, 3(1), 22-30.
- Ünal, A. (2007). *Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü*. Verlag Dr. Kovac.